

90 ÉV TANUSÁGA (3.)

Ez egy külön fejezet, Luther azonnal a szász választófejedelem oltalma alá helyezi magát, ennek következtében a Luthert már nincsen módunk elégetni... Kölcsey megállapítása az, hogy a protestantizmus meghosszabbította a középkort, mert Erasmus le akarta zárni azt: vissza Jézushoz! – óvatosan, mert azért ő is le akarta kerülni a máglyát. Ez a 16. században van. A 12. század végén támad valaki, aki szintén nem ír le egyetlen sort sem, ahogy Jézus sem írt le egy бүдös sort sem és ahogy Szókratész se írt le egy бүдös sort sem – mert minek leírni azt, ami nyilvánvaló? Az Isten minden egyes emberbe beléplántálta a lelkiismeretet, hogy jónak kell lenni, nem csinálni másnak, amit nem akarsz magadnak – Ferenc tudja ezt. Hamar elég, 42 éves korában már halott, pedig készül a káptalanra az Illés testvér ellen, aki azt mondja, hogy „mi ugyanolyan szerzetesek akarunk lenni, mint a régiek” – nagybirtokosok. Mert a szent királyok mit csinálnak? Adják a százezer holdat az esztergomi érseknek, a veszprémi püspöknek, a kalocsai érseknek, a Márton hegyi apátnak – földet, marhát, jobbágyot. Ezek a szent királyi tevékenységek... Ferenc pedig odamegy a pápa elé s letérdepel és kínjában, hogy semmit sem tud csinálni, felmondja a pápának a Hegyibeszédet a Máté evangéliumából, ahogy Zefirelli nagyszerűen megörökítette. S az Egyház zseniális: Ferenc halála után az ő szövegét követő tanítványait mind elégetik és az Illés testvér vonala megy tovább és a ferencesek is szépen besimulnak a kereszténységbe. Kálvin is: Szervét Mihályt elégeti a máglyán. Szervét Mihály kitalálja azt a hülyeséget, hogy ez a Jézus nem is volt Isten. Hátha nincsen Szentháromság. Hátha Jézus csak egy marha rendes ember volt... na, így nem lehet életben maradni! Ekkora dogmatikai csúszásokkal! Erről Sütő András írt egy drámát: Csillag a máglyán. Ebből a 16. századból mégis meg kell említenem valamit magyar vonatkozásai és Bokor-vonatkozásai miatt. A német reformációt csinálja Luther. A francia reformációt csinálja Kálvin (Genf) és a svájci reformációt csinálja Zwingli (Zürich). Ebből a zwingliánus reformációból születnek meg magyar nyelven a habánok. Arnold Huttert 1526-ban, a Mohácsi Csata évében az innsbrucki székesegyház előtt épített hatalmas máglyán elégeti a pápa és V. Károly császár szövetségi ereje. Ez a zwingliánus ág Tirolban rájön arra, hogy aki keresztény, az nem katonáskodhat, aki keresztény, annak nincsen magántulajdona, aki keresztény, az jézusi közösségben él. Ezeknek a tiroliaknak a császári sereg elől azonnal menekülniük kell. Eljutnak Morvaországba, ahol a morva örgróf azt mondja, hogy nem kell katonáskodnotok, úgy gazdálkodtok a földön, ahogy akartok, ha nekem az adót fizetitek. V. Károly császár azonban szól a morva örgrófnak, hogy ezeket az eretnekeket zavarja el. Erre azok mit csinálnak? Átúsznak az ezeréves magyar határt jelentő Morván és máris a Felvidéken találják magukat. Kifejlesztik a habán fajanszművészetet, a habán ötvösművészetet és eljutnak Erdélybe is Alvincra. És élnek békességben, mivel a Felvidéken a király az úr, itt Thököly és nincsen belőle zűr, nem akarja elégetni őket senki, Alvincen se akarja őket az erdélyi fejedelem elégetni, de Buda felszabadítása után a jezsuiták azt mondják Mária Teréziának, hogy nem lehet túrni ezeket az eretnekeket tovább. A férfiakat elviszik a dévai várbörtönbe, a gyerekeket pedig katolikus intézetekbe rakják be. Az utolsó maradék Mária Terézia uralkodása alatt közel negyven fokos hidegben a Fogarasi havasokon át kimenekül az országból és Bukarestbe megy. Bukarestben ott vannak Nagy Katalin cárnő követői és előttük mondják el a török vazallus havasalföldi vajdának, hogy mi a baj velük. Erre azt mondja Katalin cárnő követsége, hogy nálunk nem kell katonáskodnotok, nálunk nincsen kötelező katonai szolgálat; hogy vagyunközösségben éltek az bennünket nem érdekel, a lényeges csak az, hogy fizessétek az adót. És száz évig ott élnek a habánok. A habán szó abból ered, hogy „haushabe”-nak (házat birtoklás) mondták a faluközösségeiket. Ez így van a 19. század végéig, amikor is Tolsztoj idejében bevezetik a kötelező katonai szolgálatot Oroszországban is. Nem verbuválás alapján megy tovább: mégiscsak katonáskodni kell. Ekkor kimenekülnek Amerikába. S ekkor kiált nagyot a jézusi Tolsztoj, hogy ilyen disznóság még a Szent Oroszország történetében nem volt, hogy az embereket gyilkosságra kényszerítik. Az Első Világháború idején keresztények és szocialisták találkoznak abban a gondolatban, hogy német keresztény nem lő francia keresztényre; német szervezett munkás nem lő francia szervezett munkásra – de bevonulnak és lőnek. Ennek a keserű tapasztalatnak az erejében egy ezernyolcszáznyolcvanas években megszülető Arnold a barátaival létrehozta a Bruderhof nevű közösséget. Ennek az alapító nemzedéknek az életben levő tagjai tíz évvel idősebbek tőlem. Ezek tapsolnak a Bokornak, amikor 79-ben M. Jóska elkezd a szolgálat megtagadást és utána harminc Bokor-tagot elítélnék; azzal, hogy „magukat a saját püspökeik is elítélik”. És levelet kapok az alapító nemzedéktől, amely üdvözöl bennünket, mint akik a 20. század hetvenes éveinek a végén újból fölfedezzük a kereszténységet. Nagyon nagy barátság jön létre, 90-ben az alapító nemzedékből Hans Meyer 80 éves aggastyánként eljön hozzám Budaváriba (Óbudavár) az én egyházból-templomokból kitiltottságom orvoslására épített lelkigyakorlatos házamba. Találkozunk vele és vagy száz Bokor-tag meglátogatja Amerikában meg Angliában az ő házaikat. Én háromszor voltam náluk. Az, amit körükben láttam a legkülönbébből, amit

jézusinak ismerek a kereszténységben. Harmadik utam alkalmával – ez vagy öt éve volt – együtt dolgoztam velük egy hetet. Egy bútorgyárunk van; kétszáz fős közösségekben élnek a világ különböző pontjain, de ez mind ennek a bútorgyárnak a bedolgozó részlege. Ha tudtam volna elhozta volna egy játék kocsi, aminek az egyik alkatelemét én is gyártottam... Ez külön ügy – az is, hogy mintegy száz Bokor-tag meglátogatta őket és egy sem maradt ott, én sem. De én azt mondhatom, hogy nekem van közösségem, mert piarista vagyok. De más se maradt ott; s ami még nagyobb disznóság: nem csináltuk meg a mintáját. Ma erős Bokor-kedélyeket hangolok magam ellen, amikor – így mondom, többes szám első személyben – szövegeljük a jézusit, de Jézus nem szövegelte a jézusit, hanem csinálta a jézusit! – Mecsoda különbség, mondják ezt a Dob utcában... Közelmúlt és ma?... Hogy mégis mondjak valami pozitívát is itt, ebben az országban... Amikor a visnyeszéplakiakat megismertem, akkor újraéledtem. Ezeknek az embereknek van Istenük, az biztos: egyháztól erősen befolyásolt és egyháztól nem befolyásolt istenképük – ez nem egységes. Ami őket összetartja az az, hogy visszamennek a kultusz korába. Intelligens emberek, de az egyik rackajuhot tenyészt, a másik hucul lovakat, amilyeneken bejöttünk a Vereckeai hágón át a Kárpát-medencébe, őshonos gyümölcsfákat a harmadik, a negyedik méhészkedik, az ötödik fát farag. Nőt farmerben látni nem lehet, mind szoknyát hordanak, kendőjük van; nem járnak fodráshoz se a férfiak, se a nők; nem készítik ki magukat; s M. Piroskának a harmincas éveinek végén van hat apró, gyönyörű gyermeke. Anyukák – újból olyan anyukákat találok, mint amilyen anyukám nekem volt, akinek az volt a dolga, hogy a hét gyereknek meglegyen mindene – a nyolcadik gyereke az apám volt, akivel veszekedett, hogy nem tud kijönni ebből; mire apám: Se lopni, se betörni nem vagyok hajlandó, ezt kell beosztani. Együtt éltünk: hét gyerek, két szülő és két nagymama és anyuka hatvan deka húst vett vasárnap és még egy hétköznap és azt tizenegy felé vágta, mindenkinek jutott öt deka. S elég volt. A többi napokon pedig pirított hagymából csinált húspótlót a babfőzelékre vagy sárgaborsó főzelékre. Szóval anyukák vannak és az apukák nem járnak el dolgozni, mert Visnyeszéplak nem falu, hanem „szer”, ami annyit jelent, hogy minden házhoz tartozik két- három hektár föld és keményen dolgoznak ott reggeltől estig. Négyhetente ott töltök egy hetet vagy egy pár napot. Miközben az olyan „szövegelő körösköztények” – mint amilyenek én a Bokrot kezdem látni – fogynak, ők 91-ben kezdtek, két ember – s most száz fölött van a számuk. Hát ez lenne „a kereszténység szerepe régen, a közelmúltban és ma”...

M. I.: Elgondolkoztató és zavarba ejtő, hogy hogyan volt lehetséges ekkora gondolati váltás az után, hogy a jézusi üzenet ilyen hatalmas erővel robbant be a világba? Hogy tűnhetett el szinte nyomtalanul, hogy aztán Pál kapja fel, aki sajátosan átértelmezte és akinek a nyomdokain végül is eljutottunk a fogyasztói társadalomba? Hogy lehet, hogy hallatlanra vesszük ma is, amit Jézus tanított? Hogy a páli tanítás határozza meg Európa – sőt, némi túlzással: az egész világ – kultúrtörténetét és gondolkodásmódját?

B. Gy.: Ez a gondolat engemet is gyötör. De kénytelen vagyok megállapítani, hogy az Istennek az a gondolata, amit Jézus megfogalmazott – ha Isten Fia Jézus, ha nem; nem döntöm el (G. Bandival nem vitázom, mert csak hihetek ebben is, meg abban is) – ez a gondolat az ember bölcsőjébe bele van rakva. Nincsen olyan szülő, aki ne azt kívánná a gyerekétől, hogy legyen jó, hogy neki engedelmeskedjék. Nos, a civilizációs fázisban a gyerek mondja meg a szülőjének, hogy mi a jó neki. – M. Laci a Bokor-táborban előadást tart arról, hogy próbálja az ötgyerekes családapa megérteni azt, hogy a gyereke mért nem akarja azt, amit ő akar. Na, ez nem fordulhat elő a kultusz és a kultúra idején. Mert én nem mertem kimondani, de még kigondolni sem – a kigondolásért még nem járt semmi, de ha kimondtam volna, akkora két csárdás pofont kaptam volna apámtól – s ennek következtében lettem emberré. – Ja, miután leérettségiztem, akkor én már mindent tudtam; nekem odahaza többé nem dumálnak! Ha nem megyek el piaristának, akkor is elmegyek hazulról és kérek a piarista igazgatótól valami gróf-gyereket, akit nevelek – úgy, ahogy Gyulai Pál meg mások is neveltek: kaptak kosztot, ágyat meg valami zsebpenzt. Az egyik mellékterméke ennek az 1,2- es rátának, hogy szegény szülők kapkodják a fejüket, hogy megvegyék azt, amit a gyerekek akar. Borzasztó történeteket tudnék mondani, ahogy a gyerekek határozzák meg a szülőknek az életét, amit tulajdonképpen nem is csodálok, mert az apa is és az anya is reggeltől távol van – nem is tudom, hogy ki neveli a gyereket, akinek személyiségi jogai vannak, őt nem lehet megpofozni se az iskolában, se odahaza – ez egy elpusztuló világ. És a jézusi újra és újra fölbukkan, mert benne van a bölcsőben. Az ember tudja azt, hogy jónak kell lenni – mindaddig, amíg el nem következik a civilizációs fázis, amelyben mi magyarázunk a szüleinknek és akkor feksziük le és azzal, akivel akarunk, házasság nélkül, a nagylétai normát lehányva. Elhozta egy verset, Arany János írta 1850 szeptemberében. Arany János számomra egyike a legjézusibb embereknek. A Petőfi-féle barátság belevitte őt a forradalomba és két hétre ő is bevonul – lementek Szalontára segíteni a honvédek oldalán álló aradi vár védelmét. Szalontai barátai mindenáron azt akarták, hogy legyen ő is tiszt – nem, ő csak közlegény maradt. 1850 március 15-én ír Arany János egy verset, aminek ez a címe: Évnapra. 49 október és 50 március között eltelt hat hónap... Olyan ez, mint a VI. Pál, a „Hamlet-pápa” – azt se tudja, hogy fiú-e vagy leány. Örüljön, hogy van „Talpra magyar, hí a haza!” – vagy örüljön meg miatta, mint Széchenyi, hogy ez a hülye Kossuth mit csinál?! Elbánhatott a Görgey segítségével a császári hadsereggel, de Napóleon leverése után 1815-ben a monarchák Szent Szövetséget rendeltek – tehát Paskievics eljön a kétszáz ezerrel... s Görgey mit tehet mást? Csináljon még negyvenötezer magyar vértanút? S

leteszi a fegyvert. Erről az egész problematikáról szól az, amit megint hat hónappal később ír: Gondolatok a Békekongresszus felől. A Békekongresszust a mormonkeresztények csinálják; mert hát mégiscsak disznóság az, hogy mit csinálunk mi itt e földön... Úgy képzelem, hogy ha fölmegegyek halálom után a mennyországba, akkor ott Jézus ezt a verset olvasgatja... A Hiszekegy az Istent mindenhatónak mondja. – Nem! Az Isten mindent-adó: mindent ad, amit tud. Te pedig csinálsz vele azt amit te tudsz, én meg csinállok vele azt amit én tudok. Azt fogom mondani nekik odafönn, hogy ez tellett tőlem. Nem tudtam megváltoztatni a világot. Hiába mondja nekem N. Attila barátom, hogy „a keresztény kor után következik a Bokor” – nem következik. Egyelőre nem látom, hogy nem következik be az, amiről ez vergődik, hogy elborít mindent, mint a tenger fövénye – mert a Bokor is tele van már karrier-nóvel. Ki akar anyuka lenni? Van – de félek, hogy ujjal mutogatnak rá. Lehet, hogy az Istent ez is kielégíti – nem tudom, mert még nem voltam Isten... Tudja azt, hogy ennyi lehetséges. Ha szabadságot adott, ha eljut valaki odáig, hogy ki tudja mondani, hogy „én” és tud gondolkodni és tudja azt, hogy az Isten gyermeke s tudja azt, hogy ezt meg ezt kell megvalósítani – hát Torquemadának van igaza: amit Jézus akart, az nem megvalósítható. Ami megvalósítható, azt csinálja az egyház. – Hát nekem nem kell az, amit az egyház csinál. Ezt a disznóságot, hogy Jézus nevében összeálllok az urakkal, akik megosztják velem a milliárdjaikat – neem... amikor hajléktalanok vannak az utcán; amikor egy egész nemzet leszokott a termelésről, amikor mindenki csak árul és abból él, hogy segílyt kap és árulja a globalizált világ termékeit. Azon kell gondolkodni, hogy személy szerint miért vagyok felelős. Azért kértelek meg téged és Ancsát, hogy ti ministráljatok a kilencvenedik születésnapomon, mert ti jó negyven esztendővel ezelőtt megtettétek azt, ami tőletek tellett. Hogy a gyerekeitek mit csinálnak, azért nem vagytok felelősek. A tizenhat gyermekes K. Náci is azt mondta: „Jó, apa-anya, ti megtettétek ezt, mi majd tesszük azt, amit jónak látunk. – Nem tudom... nem tudom, hogy az Isten meg van-e ezzel elégedve... ha én volnék az Isten, én elégedetlen volnék.

M. I.: Számomra a válasz nagyon egyszerű és egy kicsit optimista. Azt gondolom, hogy az Isten szabadságot adott az embernek, aki ezzel a szabadsággal visszaélt és egy olyan pályára terelte a világtörténelmet, a világ sorsát, ami nagyon rossz irányba viszi. És most, hogy kezd learatni ennek a keserű gyümölcsseit, az ember talán rádöbben arra, hogy volna egy másik út is és ezen az úton voltak elődei, például a Názáreti Jézus. Lehet, hogy nagyon kevés az időnk, de talán vissza lehet térni arra a másik gondolkodási pályára és ezt a Pál-féle szellemi örökséget vissza lehet szorítani... Én sok jelét látom a világban ennek. Például amikor az emberek rádöbbennek arra, hogy el lehet menni vidékre, ahogy a visnyeszéplakiak vagy Bori lányomé is tették. Minek az erejében történik ez? Hogyan tudnak az emberek lemondani a fogyasztói lét kényelméről, ajándékairól? Én látni vélek egy ébredést – vagy talán inkább egy visszatérést az „ős-emberihez”, amiből magamban is egyre többet fedezek fel. Azt gondolom, hogy az emberiségnek egy rossz korszakát éljük és ennek a vége felé tartunk. Talán érdemes volt megszülni a tízgyerekűnk, mert ők majd egy olyan világot építenek, ami különb ennél a mostaninál. Lehet, hogy csak a vágyaimat vetítem ki, de én a világban számtalan jelét látom annak, hogy a legkülönbözőbb kultúrákban a legkülönbözőbb szinteken és jelenségekben mutatják fel azt az „ős-emberi” értékrendet, életmódot – kultúrát és kultuszt – ami egyedül lehetséges alapja az életnek. Mert ez a mód, ahogy ma élünk egyre inkább ellehetetlenül és pusztulásba visz bennünket. Döbbenetes és érthetetlen számomra az is, hogy egyetlen ember – Szent Pál – zsenialitása (zseniális tévedése?) hogyan terelheti egy sajátos útra a történelmet? Kell lenni ebben a Pál-jelenségben valaminek, ami mérhetetlenül több is és kevesebb is az emberinél... Sokszor töprengök azon, hogy az istenségnek van egy sötét arca is. Az emberiség kultúrtörténete és a különféle kultuszok tele vannak gonosz istenekkel, akik (amelyek) az ember elpusztítására törekednek. Ezek hallatlanul sikeresek: Moloch, Szaturnusz és lehetne sorolni más kultuszokat is. Gyerekként megdöbbenett Zichy Mihály óriási festménye, A pusztítás géniuszának diadala – a kép zseniális és hátborzongató; rajta kora hatalmasságai ismerhetők fel... Miért vonzzák az ember ezek a történetek és képek? Miért adják oda a gyermekeiket egy gonosz isten nyilvánvalóan képtelen, véres és halálos céljaiért? Van itt valami, amit nem értek. Minden sejtünkbe az van írva, hogy élni kell – erről szól az emberi élet – és az ember ugyanakkor egy „halál-koreográfiát” (Z. József kifejezése) működtet, ami a pusztulás felé visz bennünket. És már a közelében vagyunk... El kell pusztulni temérdek emberi értéknek azért, hogy az emberiség rádöbbenjen, hogy valamikor rossz útra lépett és egy rossz táncot jár – amikor a jó táncot is annyian lejtették előttünk, Buddha, Jézus, Lao-ce és mások; ma is egy Gandhi, egy Dosztojevszkij – akik lényegében kortársaink – sulykolják belénk ennek az üzenetnek a valóságát és jelenőségét. Mikor tér észre az ember? Mikor üt a homlokára, hogy ácsi, itt rossz úton járunk! Bennem él egy nagy várakozás; remélem, hogy ez az új ébredés megtörténik és emberek tömegei jönnek rá, hogy van más út, van kiút... Visnyeszéplak és a hasonló kezdeményezések számomra nagyon biztatóak, mert az ott élők ösztönösen megérik – talán végig sem gondolva mindezeket, tudják – hogy az életnek van egy lehetséges menete itt és ott, ilyen vagy olyan adottságok között, amelyeket meg kell ragadni és szembe kell szállni az akadályokkal és életteret kell teremteni és folytatni kell az életet. Én ebben nagyon hiszek és azt gondolom, hogy még nem késő cselekedni. Lehet, hogy a világban sok minden elpusztul – a fehér civilizáció biztosan; a kérdés az, hogy mi jön helyette? És hogy tudunk-e egy jézusi kultuszt és kultúrát felépíteni...

B. Gy.: Egy Ady-vers jut eszembe: Hiszek hitetlenül Istenben. Ha tudok, napi tizenhat órát azért dolgozom – számítógép előtt és kisközösségekben, meg személyes beszélgetésekben – hogy ne hagyjuk már! Ne adjuk fel! De egyszerűen nem vehetem tudatlanra azt, amit tapasztalok: hogy egymás után tűnnek el a civilizációk. A görög kultúrából lett a Kelet-római Birodalom. S a pátriárka minden hite ellenére a Herczeg Ferenc Bizáncában Konstantin, az utolsó konstantinápolyi császár azt mondja: „Jó, elvonulok. De hol van az a hajóhad, amit rendelkezésemre bocsátotok?” És a török követ azt mondja neki: „Egy sajka ring a Márvány- tengeren, az elég nagy minden népednek, tiszteletreméltó Konstantin.” – Mintha nem lett volna Kelet-római Birodalom... Nem tudom, hogy Tarzusban van-e keresztény templom vagy van-e zsinagóga – muszlim mecset van épp elég. Nyugat-római Birodalom? – A romokat nézegethetjük, amikor Rómában járunk. Talán a Spartacus népe? S a vandálok, s a gepidák, s a nyugati gótok és a keleti gótok – a „hoi barbaroi” – veszik át a szerepét. Cézár Galliájából mi van? Rómaiak sincsenek, gallok sem: a frankoké és így tovább... Matematikailag kiszámítható, tudható az, hogy mikor halt meg az utolsó dalmátul beszélő ember, hogy mikor halt meg az utolsó livül beszélő finnugor, mikor halt meg az utolsó vótul beszélő... 2050-ben a parlamenti többség elrendeli a nép nyelvén való oktatást és a szülők a magyar nyelv tanulását választhatják heti két órában, ha olyan hülyék – mert ha nem hülyék, a gyerekük érvényesülése érdekében az angolt fogják választani. Ha nem változtatjuk meg ezt az 1,2-es rátát, akkor semmit sem tudsz csinálni: ennek a civilizációnak vége van. Kivonulhatsz Visnyeszéplakra, eladhatod a pesti lakásodat, bagóért vehetsz ott földet, ahogy a Bokor megvette a Hangyasalját, huszonnyolc hektár földet tizenöt évvel ezelőtt – és senki sem költözött ki. – A semmiben nem tudok reménykedni, csak a valamiben. Azért dolgozok, hogy a „valami” megszülessék. Istók uccse, még a piaristaságot is szegre akasztanám, hogyha szereznék nekem egy ötvenéves menyecskét, akivel én kimenjek... Ez nem fenntartható. Jönnek a törökök, akik rommá teszik minden várunkat. Jön negyvenöt, ami a még megmaradt palotákat széjjelszedi – hogy aztán 89-ben az elvtársak az egészet átpasszolják a tőkés világnak. Ezt a teljes lepusztulási folyamatot nem tudom nem látni! Reménykedni abban reménykedhetem, hogyha valaki elkezdene termelni. Almát; kérdezem Z. Pétert, hogy mért hagyod, hogy ennyi alma lehulljon, nem tudod megakadályozni? De igen, de vissza kell állítani a természet rendjét. Amikor huszonöt éve a telket vettem Budaváriban, még nem volt kártevő. E huszonöt év alatt míg ősszállapotban volt a kert, addig élt. Amikor kulturállapotba került akkor elkezdődött a romlás. Valami újat kell kezdeni. Ha itt nézzük csak a világot, akkor a cigányok csinálnak majd valamit. A cigánybűnözőkből lesznek az új kultúrát teremtők – azért, mert az élet alaptörvényét – bűnözés ide vagy oda – tudják. Azt is tudják, hogy a vajdára figyelni kell. És azt is tudják, hogy gyerekeket meg csinálni kell, vég nélkül. Mert gyerekcsinálás nélkül nincsen semmi. És ma vallásos és nem vallásos harmincéves nők szaladgálnak, amikor a nőknek a termékenység ideje körülbelül 12 évtől 40 évig tart – 30 éves korukra már 18 évet el...pocsékoltak, s a szüleiknek azt mondják, hogy nyugodtan várjatok még – nos, ennek el kell pusztulnia. Mindent meg kell tenni azért, hogy ne pusztuljon el, de attól, hogy nézzük...? Azt a hangot kell megütni, amellyel kiváltjuk a felháborodást – azt hiszem, én is ki fogom váltani. Mert a Bokor is elindult azon az úton 89-től kezdve, hogy mondjuk a szöveget, de nem csináljuk. Ráálltunk arra, hogy például informatikusként kereshetünk havi egymilliót is. Amikor Visnyeszéplakra eljött egy milliárdos és magyarázni kezdte, hogy a rackajuh tenyésztéséből hogyan lehet milliárdos lenni, akkor egy negyvenéves nő azt mondta: értse meg uram, mi nem akarunk gazdagok lenni; mi anyukák akarunk lenni! Amikor a tizenhét éves fia eljött hozzám és láttam, hogy milyen értelmes gyerek, felhívtam az anyját, hogy beszélgettem a fiúval és azt mondtam, amit Sík Sándor mondott az anyukámnak: Asszonyom, gratulálok a fiához! Más emberfajta születik, ha a városi flaszterről kiviszed őket és pottyantós budira jársz...

M. I.: Bori lányoméék elköltöztek Vindornyalakra – ez egy apró zsákfalu Keszthely és Sümeg közt félúton. És úgy tűnik, hogy ott alapozzák meg az életüket.

B. Gy.: Kikkel együtt?

M. I.: Egyelőre maguk...

B. Gy.: Hát ezt csinálja a Bokor húsz esztendő óta, hogy ez is leköltözik, az is leköltözik – hát ebből így semmi nem lesz. Két család leköltözött Visnyeszéplakra és ma vannak százöten! Abból, hogy M. Laci elköltözött Nőtincse, nem lett semmi. Ez a magában leköltözés...D. Pista magában leköltözik az ország nyugati szélére – semmi. Ez ugyanaz a pápásodási komplexus: nemet mondunk a kisközösségre. Mert ha nemet mondok a kisközösségre, akkor én vagyok az okos – és ezzel Pálnál vagyunk... mert az ő példáján láthatjuk, mi az a baromság, ami még eladható a piacon – amit még megveszünk: leköltözni egyedül, egymagunkban. És akkor onnan küldöm el a gyereket az iskolába, onnan megy az ember dolgozni, aztán hogy a szegény asszony ne unatkozzon elmegy ő is és akkor nincsen anyukája a családnak.

M. I.: Úgy látszik, most tanuljuk meg azt, amit annak idején nem tudtunk megtanulni: Az, amit hagyományosan kisközösségnek élünk meg, egy városi kultúrában született meg – és most, a körülmények nagyarányú változásai folytán újra kell fogalmazni; meg kell találni a közösségi lét nem-városi formáit. Ehhez semmilyen előzményünk nincsen, ezt most kell feltalálni, kialakítani. Nem gondolod, hogy itt egy keresési,

tanulási folyamat is zajlik? D. Pista ezerrel mondja a szövegét és mindenkit csábít Egyházasfalura és tervezi és alapozza a jövőt – a közösség jövőjét is... csak egyelőre itt tart, hogy magában van. Én ezt nem látom lejátszott történetnek; ellenkezőleg, kezdetnek látom és úgy élem meg, hogy az új és folyton változó körülmények között egy újfajta közösségi eszményt, modellt, formát – akár többféléit is – alakítunk ki. A visnyeszéplaki például az egyik lehetséges modell.

B. Gy.: Azt hiszem, hogy van a jézusi kisközösség-modell és van az egyházmodell – s talán egy harmadik, a remete-modell. A remete-modell példája Bánya falu, ahova az eszmék kitisztázása nélkül lementek „hogya együtt legyünk” és ma él benne négy nyugdíjas – majd eltemetik saját magukat. A visnyeszéplakiak egy más emberfajta, amit a Bokorban nem találok. A Bokorban csupa olyan embert találok, aki maga akar valamit csinálni. Ezek a remeték. Legelőször a gyereke fogja otthagyni és aztán bevonul majd egy szeretetotthonba. A visnyeszéplakiakat meglátogató Bokor-tagok egyike kérdezte, hogy hát mi lesz, ha megöregeszték? Nagyon nevettek rajta: Hát unokázunk! – Szóval amíg „négy-öt magyar össze nem hajol”, addig nincsen semmi. Azért van Bokor, mert negyvenötben négy-öt magyar összehajolt; azért van Bokor, mert a hatvanas években négy-öt magyar összehajolt. 89 óta csak leépülés van. Megöregeszték anélkül, hogy a kortársaik gyerekeiből csináltak volna új csoportot. Hatalmas szakadék van a Bokor történetében 89-től kezdve. Úgy csinálunk, mintha még lennének... A Bokor-nagygyűlés? Ezt a hülyeséget csinálja! Ez a konferenciázás, ezt csinálja az egész nyugati világ, amelyik éppúgy halálra van szánva mint mi.

M. I.: Egy „negatív remény” van bennem: a városi élet fokozódó ellehetetlenülése, tönkremenése ki fogja kényszeríteni a vidékre költözést... ahol pedig csak úgy lehet megélni, ahogy a visnyeszéplakiak: együttműködéssel termelő közösségben, szellemi közösségben, spirituális közösségben. Ezt talán a keserűség mondatja velem, de lehet, hogy ennek van realitása: Ma már világosan látszanak a fogyasztói lét végső határai, szinte dátum szerint meg lehet mondani, hogy mikor ér véget itt vagy ott. Még lehet vidéken olcsón birtokot venni.

B. Gy.: Ha jól értem, azt mondd, hogy a helyzet fog belőlünk kikényszeríteni valamit.

M. I.: Igen, ez a végső reményem.

B. Gy.: Ha a kandi jövőbe nézek, akkor a helyzet az, hogy az lesz a forint vásárlóértéke, amibe a bankjegy előállítására kerül; nem kapsz érte semmit. Ezt megértem már egyszer 45- ben. Ebben a kényszerhelyzetben, amikor már semminek nincsen értéke, a helyzet fog engem kényszeríteni? Nem tudok rá példát. Valami megújulás támad a helyzet kényszerítéséből – ez majdnem olyan, hogy majd eljön Jézus és rendet csinál. Ezt bőven hallom. Itt van előtünk a visnyeszéplakiak példája. Nem tudok másról. Otthagyják a várost. Eladják a lakásukat. Lemennek vidékre, hogy csak anyukák legyenek; hogy parasztok legyenek. Az általános iskola alsó tagozatára van egy összesített osztály, amit O. Mária tart a kezében; a felső tagozatosok óránként más házba járnak órára; itt ez ért hozzá, ott az. Olyan színvonalas a képzés, hogy Kaposváron mindig a visnyeszéplaki gyerekek nyerik meg a megyei pályázatokat. Amikor 14 évesek lesznek és befejezik az általános iskolát, elmennek szakmát tanulni és hétvégén jönnek haza. Molnár V. Józsi bácsira hivatkoznak, hogy egyetemista korukban ő volt az az ember, aki erre őket rávette. Sarumegoldó templomi tisztelettel néznek Molnár V. Józsi bácsira, eljött hozzám, beszélgettünk egymással. Kiváló volt minden, amit mondott csak elfelejtette, hogy nem konferenciát tart; nem volt kíváncsi arra, hogy én mit gondolok. Csak áradt, mint a Pál... Jézus kíváncsi volt arra, hogy ezek a kölykök – a tanítványok – mit mondanak: kiszedte belőlük a kritikát. És amit O. Józsi mondott a kilencvenedik születésnapomon: Gyurka bácsi, azt szeretném, ha vitatkoznánk veled. Nem vitatkoznak velem – én meg süketnéma intézetnek mondom a saját rendemet ennek következtében. Ha nincsen helyzetfelmérés, ha nincsen világos helyzet-látás, ha nem ebből születik meg a tennivaló, hanem csak úgy kiszaladunk egy faluba, abba elpusztul a Bokor. Visnyeszéplak nem; húsz év alatt megnőtt, megötvenszerezte magát...

M. I.: Kedves Gyurka bácsi, most egy jókora impulzust kaptunk (legalábbis én) Tőled, aminek kibontása termékenyítő lehetne. Remélem, hogy lesz majd folytatása azért is, mert egy csomó gondolat belénk szorult. Köszönöm.